

مسکن و محیط زیست

شماره ۱۵۱ ♦ پاییز ۹۴

استفاده از مشارکت نوجوانان در فرایند طراحی محیط

(معرفی و آزمون روشی برای شناخت و به‌کارگیری معیارهای نوجوانان در ارزیابی ویژگی‌های محیط)

مرجان شهاب‌زاده *

۱۳۹۳/۰۲/۲۴

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۹۳/۱۱/۲۱

تاریخ پذیرش مقاله:

چکیده

یکی از جنبه‌های مهم توسعه پایدار اجتماعی به‌وجود آوردن فرصت مشارکت کودکان و نوجوانان است که تأثیر عمیقی بر رشد فردی و ذهنی آنان می‌گذارد. تاکنون در کشور ما کودکان و نوجوانان از فرایند برنامه‌ریزی، علی‌رغم دغدغه طراحان و برنامه‌ریزان در بهبود کیفیت‌های محیطی با مشارکت مردم (و سهم بزرگ کودکان و نوجوانان از جمعیت) نادیده گرفته شده‌اند. این مسئله در روستاها به‌دلیل ساختار نظام برنامه‌ریزی تمرکزگرا و ویژگی‌های فرهنگی در طرح‌های هادی نمود بیشتری یافته است و این مسئله لزوم ساخت و بومی سازی مدل‌ها و ابزارهای مشارکتی به‌عنوان یک ضرورت پررنگ‌تر می‌نماید. پژوهش حاضر با روش ترکیبی در روستاهای استان فارس با مشارکت نوجوانان انجام یافته است. مقاله به شرح تحقیقی می‌پردازد که در آن نوجوانان با کمک مدل مشارکتی و با استفاده از شاخص‌های کیفی محیط که از مطالعات پیشین بدست آمده به ارزیابی محیط زندگی‌شان می‌پردازند و ارزش شاخص‌های محیط مطلوب خود را در ترسیم جامعه ایده‌آل مشخص می‌نمایند. هدف این مقاله معرفی و آزمون کارایی مدلی برای استفاده از مشارکت نوجوانان در برنامه‌ریزی و طراحی در محیط واقعی جوامع روستایی استان فارس در ایران می‌باشد، ضمن آنکه مدل مورد نظر، کیفیت محیط را با استفاده از شاخص‌ها (در نمونه‌های موردی تحقیق از دیدگاه نوجوانان) ارزیابی و مقایسه می‌نماید. نتایج ارزیابی شاخص‌های کیفی و اهمیت هر یک از آن‌ها بسترساز مشارکت نوجوانان در مراحل مختلف فرایند طراحی محیط روستا مانند ارزیابی شرایط موجود و تنظیم جدول سوات، ارزیابی گزینه‌های طراحی و زمان‌بندی اقدامات پیشنهادی طرح‌های هادی خواهد بود و توانایی اظهار عقیده و مداخله آنان در طراحی محیط زندگی‌شان را فراهم می‌کند. نتایج آزمون مدل پیشنهادی نشان می‌دهد که با وجود نقاط ضعف مدل مانند تعداد کم شاخص‌ها و معیارهای بکار رفته در آن برای اندازه‌گیری، مدل انتخاب شده برای استفاده از مشارکت نوجوانان نسبت به مدل‌های پیشین به‌دلیل طرح تحقیق ترکیبی و مزایای آن به‌ویژه در بستر نظام برنامه‌ریزی ایران، کارا و مؤثر می‌نماید؛ ضمن آن‌که مقایسه نتایج میزان رضایتمندی نوجوانان از وضعیت موجود محیط روستا بسیار کم و درصد زیادی از نوجوانان را خواهان مشارکت در برنامه‌ریزی و طراحی محیط زندگی در جامعه ایده‌آل و آرمانی‌شان ارزیابی می‌کند.

واژگان کلیدی: مشارکت نوجوانان، طراحی و برنامه‌ریزی مشارکتی، مدل مشارکتی، کیفیت‌های محیطی، طرح هادی روستایی.

* دانشجوی دکتری طراحی شهری دانشگاه شهید بهشتی. M_shahabzadeh@sbu.ac.ir

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده با عنوان «تدوین چارچوب نظری از ویژگی‌های عرصه‌های عمومی دوستدار نوجوانان» به راهنمایی استاد ارجمند دکتر کورش گلکار است.

مقدمه

دغدغه اصلی برنامه‌ریزان و طراحان، همواره بهبود کیفیت زندگی ساکنان در محیط است. کشف چگونگی ادراک، ارزیابی و استفاده مردم از محیط یک قدم بزرگ در نیل به هدف بهبود کیفیت‌های محیطی محسوب می‌گردد. مشارکت عمومی از راه‌های متداولی است که از طریق آن نیازهای جامعه شناسایی و با برنامه و گزینه‌های طراحی محیط تلفیق می‌گردد. بخش قابل توجهی از جمعیت که غالباً در فرایند مشارکت عمومی برای بهبود کیفیت محیط، علیرغم سهم بزرگ آن‌ها از جمعیت، نادیده گرفته شده‌اند کودکان و نوجوانان هستند. کودکان و نوجوانان، اغلب از فرصت‌های شرکت در فرایند برنامه‌ریزی اجتماعی و محیطی خود کنار گذاشته شده‌اند و محیط بدون پاسخگویی به نیازهای منحصر به فرد آنان تحول یافته است (Frank 2006, Passon Levi, & del Rio; 2008) و بدین ترتیب کودکان و نوجوانان به‌عنوان شهروندان و گروهی که در حال و آینده تأثیر فرایندهای از تصمیمات تحولات کالبدی می‌پذیرند (Talen & Coffindaffer, 1999)، متأسفانه مخاطب برنامه‌ریزی و طراحی محیط به‌ویژه در عرصه عمومی قرار نگرفته‌اند (Sutton; 2005, Knowles-Yáñez; 2004, Bridgman & Kemp, 2002).

استفاده از مدل‌های مشارکتی در فرایند تهیه انواع طرح‌های محیطی می‌تواند ابزار مناسبی برای تحقق مشارکت مردم در طراحی محیط زندگی‌شان تلقی گردد. مطالعات بسیاری برای ساخت مدل‌های مشارکت کودکان و نوجوانان از دهه هفتاد میلادی تاکنون انجام یافته است و این مباحث از زمان عقد پیمان نامه حقوق کودکان با جدیت بسیاری به‌ویژه توسط حکومت‌های محلی پیگیری می‌شود. ایران نیز از سال ۱۹۹۳ به پیمان نامه حقوق کودکان پیوست ولی از آن زمان تاکنون تلاش

چندانی به‌ویژه در حیطه برنامه‌ریزی و طراحی در راستای فراهم کردن زمینه مشارکت کودکان در این حوزه انجام نشده است؛ علاوه بر این انتخاب روش‌های کیفی در اغلب مطالعات در حوزه مشارکت کودکان، استفاده از مدل‌های مشارکتی موجود و تلاش‌های انجام یافته در کشورهای دیگر با وجود تنوع فرهنگی و ساختارهای اجتماعی گوناگون تا حدی غیر کاربردی ساخته و بررسی شاخص‌ها و ساخت مدل‌های بومی برای استفاده در فرایند تهیه طرح‌های شهری و روستایی توجه به بستر فرهنگی اجتماعی و محیطی آن ضروری می‌نماید.

یکی از مهم‌ترین طرح‌هایی که تأثیر زیادی بر کیفیت زندگی مردم ساکن روستاها در ایران دارد و لزوم وجود ساز و کارهای مشارکتی در آن خالی مانده است، طرح هادی روستایی است. « با گذشت بیش از دو دهه از شروع اجرای طرح‌های هادی در نواحی روستایی کشور، شاهد اثرات گوناگون در زمینه‌های کالبدی- فضایی از قبیل دگرگونی در بافت کالبدی روستا، تغییر در الگوی ساخت مسکن، تسهیل در امر رفت و آمد روستائیان و غیره هستیم؛ اما یافته‌های تحقیقات پیشین نشان می‌دهد که اجرای طرح‌ها باعث امیدواری روستائیان به سکونت در روستا و به‌لحاظ خدمات‌رسانی نیز موفق بوده در حالی که به‌لحاظ زیست محیطی و جلب مشارکت مردم چندان توفیقی حاصل نموده و به‌دلیل اشکالات موجود در فرایند تهیه و اجرای طرح‌ها، مردم و مسئولان خواستار بازنگری در این فرایند هستند.» (عناستانی، ۱۳۸۸) یقیناً یکی از اساسی‌ترین گام‌های بازنگری در فرایند تهیه طرح هادی، نحوه مشارکت گروه‌های مختلف مردم، در طول فرایند طراحی و برنامه‌ریزی روستا است. این مقاله ابتدا به مرور ادبیات پیشین پرداخته و با استفاده از آن‌ها مدل مشارکتی را برای تحقیق انتخاب می‌نماید و با توجه به شرایط محیط و حوزه تخصصی

Colin Ward & Roger A Hart, 1987; Hart Lockett Ward, 1994; Colin Ward & Fyson, 1973) و این حرکت از طریق آموزش و پرورش و انجمن برنامه ریزی بریتانیا نهادینه گردید. در دیگر نقاط جهان مانند آمریکا بری چکوی و انجمن برنامه ریزی آمریکا (APA) اساس رهبری و حکومت را بر مردم سالاری قرار دادند. راجر هارت و لویس چولا هم این حرکت را در زمینه بین المللی توسعه دادند. کوین لینچ در سال ۱۹۷۷ از پیشگامان به رسمیت شناختن کودکان و نوجوانان و اهمیت دادن به آنها شناخته می شود. او با پروژه تحقیقاتی بین المللی بنام «بزرگ شدن در شهرها» حرکت های جدیدی را در راستای مشارکت کودکان و نوجوانان در برنامه ریزی آغاز کرد. کولین وارد (Bronfenbrenner 1961, Colin Ward; 1994; 1973, Ward & Golzen, Colin Ward & Fyson; ; 1978, A., راجر هارت (Hart & R., Hart Roger 2002, R.A. Hart; Roger A Hart Hart; 1997; 1987, R.A. Hart; 1992) و رابین مور (1980, Moore) این موضوع تحقیقی را در سال های بعد توسعه دادند. به طور کلی، سه جنبش جهانی «حقوق کودک و توسعه پایدار و برنامه ریزی مشارکتی»، برنامه ریزان را تشویق به رسمیت شناختن نیازها و توانایی های کودکان کردند.

مطالعات زیادی در زمینه مشارکت در تصمیم گیری کودکان در فعالیت های شهرسازی وجود دارد (2002, Lorenzo & Francis; 2002, Heft & Chawla; 2002, Driskel; Coffindaffer & Talen, 1999; Hart, 1999; 1986, Moore; 1979, 1978, Ward; 1977, 1922, Lynch, 1977). از بین این مطالعات برخی به دنبال یافتن سیاست ها و مدل هایی برای تحقق واقعی مشارکت کودکان و نوجوانان بوده اند. در سال های اخیر لیسا هورالی با ارائه چارچوبی برای مشارکت کودکان در این زمینه تحولی به وجود آورد (2007, Horelli). این چارچوب به

طراحی و برنامه ریزی پژوهش، تغییراتی در آن اعمال می نماید. سپس به شرح پژوهشی می پردازد که برای ارزیابی کارایی مدل انتخابی با مشارکت نوجوانان انجام یافته است. در این بخش به جزییات انتخاب روش تحقیق و نمونه های موردی و نحوه انتخاب آنها و بررسی گروه هدف می پردازد. در بخش بعدی به تجزیه و تحلیل داده ها کمی و کیفی اشاره می نماید. در بخش آخر نیز نتایج بدست آمده از آزمون مدل در روستاهای مورد مطالعه را بیان نموده و به مزایا و معایب مدل پیشنهادی در تحقیق اشاره می نماید. هدف این مقاله «آزمون شاخص های محیطی مؤثر در ارزیابی نوجوانان روستایی و بومی سازی مدل "معرفی شده است. کاربرد مدل پیشنهادی در مراحل مختلف فرایند طراحی محیط روستا مانند ارزیابی شرایط موجود و تنظیم جدول سوات، ارزیابی گزینه های طراحی و زمان بندی اقدامات پیشنهادی طرح های هادی خواهد بود. ساخت و استفاده از این مدل، شرایط مناسب را برای مداخله نوجوانان در برنامه ریزی و طراحی محیط زندگی شان فراهم می کند.

این تحقیق در پی یافتن پاسخ برای این سؤالات است. اول: «آیا مدل ارائه شده در زمینه مشارکت کودکان، در سکونتگاه های ایرانی می تواند کاربرد داشته باشد؟» دوم اینکه «مدل پیشنهادی مشارکتی دارای چه نقاط ضعف و قوتی برای تحقق در بستر نظام برنامه ریزی فعلی ایران است؟»

مروری بر ادبیات موضوع: مشارکت نوجوانان و مدل های آن

به رسمیت شناختن کودکان و نوجوانان در برنامه ریزی شهری موضوعی بود که تقریباً در سال ۱۹۷۰ مطرح شد. به ویژه در بریتانیا شهر سازان نو آور از منافع مشارکت کودکان و نوجوانان حمایت کردند. (Baldassari &

وسيله ماریا نوردستورم مورد آزمون قرار گرفته است (Nordström, 2010). از دیگر مدل‌های مؤثر در این رابطه مدلی است که لويس چولا بعد از انجام پروژه بزرگ شدن در شهرها ارائه داد (Chawla, 2002) که این مدل نیز به وسیله محققانی چون کامیل پسن مورد آزمون قرار گرفته است (Passon et al., 2008). تحولی که طی این سال‌ها در زمینه مدل‌های مشارکت کودکان مشاهده می‌شود، اضافه شدن فاز کمی به مدل‌هایی است که با روش‌های کیفی خلق شده‌اند و بستر مشارکت را برای حکومت‌های محلی برای کودکان تحقق پذیرتر نموده‌اند. تحقیقات وسیعی نیز برای توسعه شاخص‌های محیط دوستدار کودک توسط جف ولکاک و همکاران انجام شده که می‌تواند در تکامل مدل‌های مشارکتی موجود نقش عمده‌ای ایفا نماید (Woolcock, G. Gleeson, B. & Randolph, B. 2010).

۱. موانع مشارکت نوجوانان روستایی در ایران

دلایل متعددی برای عدم مشارکت نوجوانان و نادیده گرفتن کودکان و نوجوانان در فرایند برنامه‌ریزی و طراحی در تمام جوامع به‌طور عام وجود دارد که بعضی از آن‌ها ناشی از دیدگاه حمایتی بزرگسالان نسبت به کودکان است (Driskell 2002). از نظر نویسنده علاوه بر عوامل اشاره شده، در جوامع روستایی ایران دو عامل دیگر را می‌توان به‌عنوان عوامل ریشه‌ای موانع مشارکت به‌ویژه در طرح‌های ساماندهی بر شمرد. یکی از این عوامل ریشه در تمرکزگرایی در نظام برنامه‌ریزی ایران دارد. در نظام برنامه‌ریزی ایران، طرح‌های ساماندهی روستایی گامی در فرایند برنامه‌ریزی و توسعه نواحی روستایی به‌ویژه در سطح محلی است که با عنوان طرح‌های ناحیه‌ای و زیر مجموعه آن طرح‌های هادی معرفی می‌شود. با توجه به نبود سطح محلی در نظام برنامه‌ریزی کشور، طرح‌های ساماندهی می‌توانند به‌عنوان

طرح‌های جامع توسعه روستایی در سطح محلی این کمبود را جبران کنند. در واقع اگر طرح‌های ساماندهی روستایی بتوانند به‌عنوان چارچوب برنامه‌ریزی در سطح محلی ایفای نقش کنند و تعادل مناسبی را با طرح‌های فرادست و فرودست خود داشته باشند نقش مؤثری در فرایند برنامه‌ریزی توسعه نواحی روستایی کشور خواهند داشت (رضوانی، ۱۳۸۳). با وجود سابقه ۵۰ ساله برنامه‌ریزی ناحیه‌ای در ایران به مشکلات اساسی کشور در این زمینه پاسخ لازم داده نشده است. اقتصاد کشور در گذشته به قدری قطبی و متمرکز شده بود که فعالیت‌های تمرکززدایی قادر به ایجاد تغییر اساسی در آن نشده است. مشارکت گسترده در تصمیم‌گیری از ضرورت‌های فرایند توسعه به‌ویژه در سطح محلی محسوب می‌گردد و سیاست تمرکزگرایی مانعی برای انگیزش مشارکت عمومی محسوب می‌گردد. (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۸) چنانچه اشاره شد در سطح محلی سیاست تمرکزگرایی به‌عنوان مهم‌ترین عامل عدم وجود برنامه‌ریزی مشارکتی و تحقق آن شمرده می‌شود. نوجوانان نیز به‌عنوان گروه اجتماعی روستایی از این قاعده مستثنا نبوده‌اند. ضمن آنکه نظام اقتدارگرایانه اجتماعی موجود به‌عنوان دیگر عامل بازدارنده مشارکت کودکان و نوجوانان به محرومیت اجتماعی بیشتر این گروه دامن می‌زند. در جامعه پیشین ایران کودکان، نوجوانان و جوانان به‌عنوان نسلی مستقل و دارای هویت خاص فاقد حقوق اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بودند و به‌مثابه پاره‌ای از املاک یا دارایی‌های خانواده و به‌طور مشخص پدر خانواده به شمار می‌رفتند. (فاضلی، ۱۳۹۰) در روستاها دیدگاه اقتدار فرهنگی نسل بزرگسال مذکر هنوز دیده می‌شود و این اقتدار فرهنگی (هژمونی) مانع به‌وجود آمدن حقوق مساوی برای همه گروه‌ها به‌خصوص کودکان و نوجوانان است.

۲. شاخص‌های محیط‌های مطلوب کودکان و معرفی

مدل مشارکتی پیشنهادی

و گسترش این شاخص‌ها پرداخته‌اند اما برای اعتبار بیشتر از شاخص‌های پروژه بین‌المللی در این مقاله استفاده شده است که در بسیاری از کشورهای جهان انجام یافته و با شرایط فرهنگی و اجتماعی آن‌ها سازگار شده است. (جدول شماره ۱) با توجه به تخصص نویسنده و دامنه موضوع که متمرکز بر ابعاد فیزیکی در عرصه عمومی می‌گردد بعضی از شاخص‌ها در سنجش بکار رفته که در جدول به آن‌ها اشاره شده است. ضمن آنکه به دلیل تأمین نیازهای اساسی در همه روستاهای مورد مطالعه، شاخص تأمین نیازهای اساسی از روند مطالعه حذف شده است.

این مقاله از شاخص‌های کیفی محیط بهره می‌گیرد که از نتایج پروژه بین‌المللی «بزرگ شدن در شهرها» بدست آمده است. شاید بتوان از این پروژه به‌عنوان کامل‌ترین تحقیقات در زمینه مطالعه محیط‌های مطلوب کودکان نام برد. این پروژه توسط کوین لینچ در دهه هفتاد هدایت شده و در دهه نود دوباره به‌وسیله چولا تکرار و کامل‌تر شده است (Chawla 2002, Lynch; 1977). از این پس افراد زیادی مانند هورالی (Horelli 2007) به تکمیل

شاخص‌های مثبت		شاخص‌های منفی	
یکپارچگی اجتماعی	کودکان در جامعه‌ای که زندگی می‌کنند احساس تعلق کنند و به آن‌ها ارزش داده شود.	محرومیت اجتماعی	کودکان در جامعه خود مورد احساس ناخوشایندی دارند و مورد آزار و اذیت قرار می‌گیرند.
هویت منسجم اجتماعی	جامعه دارای مرزهای روشن جغرافیایی و یک هویت مثبت است که از طریق فعالیت‌هایی مانند هنر و جشنواره بیان می‌شود.	نگ و خواری مکان	ساکنان برای زندگی در یک مکان به دلیل فقر و تبعیض، احساس ننگ و خواری می‌کنند.
سنت اتکا به نفس در کارها	ساکنان، جامعه خود را از طریق سازمان‌های کمک‌رسان متقابل و پیشرفت‌های مترقی محلی می‌سازند.	خشونت و جرم و جنایت	به دلیل وجود خشونت و جرم و جنایت، کودکان می‌ترسند در محیط خارج از منزل رفت و آمد کنند.
امنیت و آزادی حرکت	کودکان احساس می‌کنند که آن‌ها می‌توانند در حفاظت روی بزرگسالان حساب کرده در محدوده منطقه محلی خود با خیال راحت بچرخند.	ترافیک سنگین	خیابان‌ها دارای ترافیک خطرناک هستند.
مکان‌های جمع شدن دوستان	مکان‌های امن و قابل دسترس وجود دارد که در آن دوستان می‌توانند ملاقات کنند.	کمبود فضاهای تجمع	کودکان فاقد مکانی هستند که با خیال راحت بتوانند با دوستانشان بازی کنند.
قرارگاه‌های رفتاری متنوع	کودکان می‌توانند از فروشگاه خرید کنند، در محیط به اکتشاف، بازی‌های ورزشی و پیگیری علائق شخصی بپردازند.	کمبود قرارگاه‌های رفتاری متنوع	محیط منزوی و خالی، مکان‌های جالبی وجود ندارد تا کودکان آن‌ها را ببینند و کاری را انجام دهند.
فضای سبز امن	فضاهای سبز ایمن، پاک با درختان، اعم از طراحی شده یا بکر، گسترده یا کوچک، زمانی که در دسترس باشد، بسیار با ارزش است.	کسالت‌آور	کودکان سطوح بالایی از خستگی و عدم حس تعلق را از مکان ابراز می‌کنند.
تأمین نیازهای اساسی	خدمات اساسی مانند غذا، آب، برق، مراقبت‌های پزشکی و بهداشت موجود است.	زباله و محیط کثیف	کودکان محیط کثیف و پر زباله را به‌عنوان نشانه‌ای از بی‌توجهی بزرگسالان می‌دانند.
امنیت شغلی و مالی	اعضای خانواده دارای حقوق قانونی تملک بر اموال خود هستند.	عدم تأمین نیازهای اساسی	وقتی که خدمات اساسی مثل آب تمیز و بهداشت وجود ندارد، کودکان کاملاً این محرومیت‌ها را احساس می‌کنند.
		عدم امنیت شغلی و مالی	کودکان، مانند پدر و مادر خود دچار اضطراب و ترس از اخراج می‌شوند، که مانع سرمایه‌گذاری در شرایط زندگی بهتر می‌گردد.
		نا توانی سیاسی	کودکان و خانواده‌هایشان برای بهبود شرایط خود را ناتوان احساس می‌کنند.

ج ۱. شاخص‌های کیفی محیط اجتماعی و فیزیکی (Chawla 2002) p 229.

مدل پیشنهادی

این مدل به صورت متوالی در دو فاز کمی و سپس کیفی اجرا می‌گردد و با استفاده از مدلی که کامیل پسن در تحقیقات خود به آن اشاره می‌کند، طراحی و بومی‌سازی شده است (2008 Passon, et al.). مزیت مدل پاسن سادگی اجرای این روش و عدم نیاز به محققان حرفه‌ای در جمع‌آوری اطلاعات است، ضمن آنکه در آزمون اولیه این تحقیق، مدل پیشنهادی توانسته به اطلاعات درست و دقیقی در ارزیابی محیط دست یابد.

در فاز نخست برای جمع‌آوری اطلاعات از راهبرد پیمایش و دو پرسشنامه استفاده شده است. یکی از پرسشنامه‌ها به ارزیابی ویژگی‌های محیط موجود پرداخته و دیگری شاخص‌های ایده‌آل‌های نوجوانان را در ساخت محیط آرمانی‌شان اندازه‌گیری می‌کند. شاخص‌های اصلی در فاز کمی مطالعه شامل یکپارچگی اجتماعی، هویت منسجم اجتماعی، امنیت و آزادی حرکت، مکان‌های جمع شدن دوستان، تنوع قرارگاه‌های رفتاری، فضای سبز امن و دسترسی به امکانات است که در جدول ۱ به آن‌ها اشاره شد. در فاز کیفی مدل پیشنهادی، نتایج بدست آمده از تحقیقات کمی مانند میزان اهمیت شاخص‌های مورد بحث و درصد رضایتمندی نوجوانان از محیط روستا برای اعتبار بخشی به داده‌ها مورد ارزیابی قرار گرفته است. پژوهش انجام یافته نشان می‌دهد که نوجوانان روستایی چگونه ویژگی‌های محیط خود را ارزش‌گذاری می‌نمایند علاوه بر آن ارزش شاخص‌های محیط مطلوب نوجوانان را در ترسیم جامعه ایده‌آل می‌آزماید.

این مدل در دو سطح برنامه‌ریزی و طراحی محیط می‌تواند به عنوان ابزار مشارکتی مؤثر واقع گردد. در سطح برنامه‌ریزی روستا و تهیه طرح هادی روستایی، طراحان را در شناخت شاخص‌های کلیدی برای بهبود وضع

موجود و طراحی و برنامه‌ریزی محیط برای آینده یاری نماید، ضمن آنکه مدل، قابلیت مقایسه محیط‌های مشابه را نیز دارد. بنابراین می‌تواند در سیاست‌گذاری کلان و در تخصیص امکانات برای سطوح بالاتر برنامه‌ریزی بین روستاها مانند طرح ناحیه‌ای مورد استفاده قرار گیرد.

روش تحقیق

این تحقیق که باهدف آزمون کارایی مدل پیشنهادی انجام یافته از روش تحقیق ترکیبی در دو فاز با رویکرد عمل‌گرایی استفاده نموده است. در فاز اول که با روش کمی آغاز می‌گردد راهبرد پیمایش برای جمع‌آوری داده‌ها انتخاب شده است و در این فاز با استفاده از دو پرسشنامه به ارزیابی شاخص‌های کیفی بدست آمده از تحقیقات پیشین در بستر فرهنگی انتخاب شده می‌پردازد و سپس در فاز دوم از روش‌های کیفی باهدف تدقیق و آزمون درستی نتایج بدست آمده در فاز اول مدل پیشنهادی استفاده می‌نماید.

در طراحی پرسشنامه‌ها از شاخص‌های کیفی که حاصل تحقیقات پروژه بین‌المللی «بزرگ شدن در شهرها»^۱ می‌باشد بهره‌گیری شده است. تحلیل اطلاعات آماری پرسشنامه‌ها با نرم‌افزار اکسل انجام شده و نتیجه‌گیری براساس آمار توصیفی بدست آمده است. در نهایت نتایج بدست آمده تحقیقات کمی، به وسیله روش‌های کیفی، آزمون شده‌اند. روش‌های کیفی استفاده در این تحقیق شامل گروه کانونی، مصاحبه و نقشه‌های ذهنی بوده است که پس از جمع‌آوری اطلاعات با تکنیک تحلیل محتوا آنالیز شده و با نتایج فاز اول تحقیق مقایسه شده‌اند. نتایج این تحقیق ترکیبی، کارایی مدلی برای استفاده از مشارکت نوجوانان ۱۳ تا ۱۷ سال در برنامه‌ریزی و طراحی در محیط واقعی جوامع روستایی استان فارس در ایران را آزموده است. داده‌های تحقیق طی یک سال در دو فصل بهار و پاییز جمع‌آوری و تحلیل شده است.

- سهولت مراجعات محقق به نمونه موردی در نظام برنامه‌ریزی ایران و طرح‌های هادی روستایی، سطح بندی و تعیین نقش روستاها در طرح‌های فرادست ناحیه‌ای بر مبنای روستاهایی با جمعیت و امکانات و خدمات مشابه می‌باشند.

به دلیل لزوم شرایط برابر بستر مطالعه برای مقایسه نتایج نمونه‌ها با یکدیگر دو معیار کلیدی در انتخاب نمونه‌های موردی، اول جمعیت روستا و دوم نقش آن در طرح‌های فرادست روستاهای مورد مطالعه بوده است. معیارهای سوم، چهارم و پنجم شرایط و امکان گردآوری دقیق‌تر اطلاعات و داده‌های اولیه را فراهم می‌آورد.

بدین ترتیب با توجه به معیارهای گفته شده از بین ۱۰ شهرستان نزدیک به شیراز ۶ شهرستان برای جمع‌آوری اطلاعات به صورت تصادفی و نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند و در هر کدام از شهرستان‌ها یک یا دو روستا که دارای اطلاعات کامل‌تری بوده‌اند و آمادگی همکاری با فرایند تحقیقات را داشته‌اند، انتخاب شدند. در تصویر ۱ موقعیت مکانی نمونه‌های موردی و در جدول شماره ۲ و تصویر ۲ ویژگی جمعیتی، سطح برنامه‌ریزی و حجم نمونه ده روستای انتخاب شده آورده شده است.

در مدارس روستایی که بستر تحقیق در اکثر نمونه‌های موردی می‌باشند، مدارس دخترانه و پسرانه از هم تفکیک شده‌اند، لذا در روند جمع‌آوری داده‌ها تفکیک گروه هدف به دختران و پسران به دلیل اطمینان از مشارکت این دو گروه و اعتبار دادن به نتایج تحقیقات از همه شمول بودن گروه سنی مورد نظر انجام یافته و بررسی تفاوت دو گروه پسران و دختران مورد نظر مقاله نمی‌باشد، گرچه برخی نتایج تفاوت‌هایی در شاخص‌های مورد بررسی مابین دختران و پسران مشارکت‌کننده به دلیل ماهیت طرح تحقیق نشان می‌دهد.

نمونه‌های موردی

در این پژوهش ابتدا ده روستا به عنوان نمونه در استان فارس انتخاب شده‌اند. برای دستیابی به روایی و اعتبار بیشتر در فرایند مقایسه و تلفیق داده‌ها و امکان پذیر بودن جمع‌آوری داده‌ها معیارهایی برای انتخاب روستاهای نمونه پیشنهاد شد. پنج معیار پیشنهاد شده شامل:

- جمعیت روستا
- نقش روستا در شهرستان
- وجود طرح هادی روستا برای دستیابی به اطلاعات پایه
- تمایل به همکاری افراد ذی‌نفع و مسئولان مدارس در روستا

ت ۱. موقعیت روستاهای انتخابی در استان فارس.

کد	شهرستان	روستا	نقش روستا در طرح فرادست	جمعیت (نفر) ۲۰۰۰ < \leq ۳۰۰۰	حجم نمونه در پرسشنامه		حجم نمونه مطالعات کیفی		
					حجم نمونه دختر	حجم نمونه پسر	حجم نمونه دختر	حجم نمونه پسر	
۱	مرودشت	کوشک	مرکز حوزه	۲۴۰۰	۲۲	۴۲	۴	۱۲	
۲	سپیدان	بهرغان	مرکز حوزه	۲۶۰۰	۳۱	۳۰	۱۰	۱۱	
۳	سپیدان	رودبال	مرکز مجموعه	۲۰۹۶	۲۰	۲۰	۱۰	۱۰	
۴	شیراز	سلطان آباد	مرکز حوزه	۳۰۰۰	۴۰	۰	۰	۰	
۵	فیروز آباد	بایگان	مرکز مجموعه	۳۰۰۰	۲۰	۲۰	۰	۰	
۶	سپیدان	دالین	روستای مستقل	۲۲۵۰	۲۰	۲۰	۰	۰	
۷	سپیدان	کوشک هزار	مرکز مجموعه	۱۹۰۰	۱۸	۱۲	۰	۰	
۸	سپیدان	کمه	روستای مستقل	۱۷۲۲	۲۱	۲۰	۰	۰	
۹	کازرون	بلیان	روستای مستقل	۲۷۲۷	۲۱	۲۳	۱۰	۱۰	
۱۰	مرودشت	فیروزی	روستای مستقل	۲۶۳۹	۳۵	۳۵	۴	۱۱	
مجموع					۲۴۳۴	۲۴۸	۲۲۲	۳۸	۵۴

ج ۲. مشخصات نمونه‌های موردی (روستاها) و حجم نمونه در هر کدام.

کد	شهرستان	روستا	عکس	نقشه
۱	مرودشت Marvdasht, Fars	کوشک Koushkak		
۲	سپیدان Sepidan, Fars	بهرغان Bahreghan		
۳	سپیدان Sepidan, Fars	رودبال Roodbal		
۴	شیراز Shirāz, Fars	سلطان آباد Sultanabad		
۵	فیروز آباد Firuzabad, Fars	بایگان Baygan		

ت ۲. برخی از ویژگی‌های روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

نقشه	عکس	روستا	شهرستان	کد
		دالین Dalin	سپیدان Sepidan, Fars	۶
		کوشک هزار Koushk Hezar	سپیدان Sepidan, Fars	۷
		کمهر Komehr	سپیدان Sepidan, Fars	۸
		بلیان Balyan	کازرون Kazerun, Fars	۹
		فیروزی Firuzi	مرودشت Marvdasht, Fars	۱۰

ادامه ت ۲. برخی از ویژگی‌های روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

گروه هدف

تصویب پیمان نامه حقوق کودکان و رویکرد حقوق محور، بر ادبیات مربوط مشارکت کودکان و نوجوانان در طراحی محیط‌های خوب تأثیر بسزایی داشته است. چنانچه از نظر حقوقی با توجه به پیمان نامه سازمان ملل متحد، کودک را به همه افراد زیر ۱۸ سال تمام تعمیم می‌دهند؛ اما در زمینه رشته‌های مرتبط با شهر و کودک مانند برنامه‌ریزی و طراحی شهری کودکان در گستره صفر تا ۱۸ سال نیازهای متفاوتی در تعامل با محیط دارند و حقوق قانونی به تنهایی مبنای مناسبی برای استفاده از مشارکت کودکان و نوجوانان نیست. مسئله اصلی در

تفکیک این گروه‌ها از نیاز به مراقبت کودکان در برابر خطرات محیطی ناشی می‌گردد. کودکان خردسال نیاز به حمایت بیشتری دارند، در حالی که کودکان بزرگ‌تر آزادی بیشتری در تحرک آزادانه در فضاهای شهری دارند که ناشی از توانایی و ظرفیت آن‌ها برای مراقبت از خود در برابر حوادث و نیازهای اجتماعی متفاوت آنان است. در اینجا با توجه به مرور ادبیات انجام شده و نظر اکثریت متخصصان مانند راجر هارت (Hart, 1992) کودک به افراد زیر ۱۳ سال و نوجوان به گروه سنی ۱۳ تا ۱۸ سال اطلاق می‌شود و با این تعریف گروه هدف در این پژوهش نوجوانان را در بر می‌گیرد. این تحقیق

به دلیل تفاوت رشد کودکان در سنین مختلف و توانایی‌های ادراکی آن‌ها و با توجه به تحقیقات پیشین و پروژه‌های مشابه، جمعیت مورد مطالعه یعنی مشارکت کنندگان در تحقیق را نوجوانان بین ۱۳ تا ۱۷ سال که شامل مقطع راهنمایی و دبیرستان است در هر روستا (در صورت همکاری مسئولین مدارس یک مدرسه پسرانه و دخترانه) برای تحقیق انتخاب نموده است.

با توجه به هرم سنی موجود در روستاهای مورد مطالعه، جمعیت نوجوانان در این روستاها کمتر از ۲۵ درصد کل جمعیت است. تعداد نمونه‌های موردی که در جدول شماره ۲ به تفکیک جنسی آورده شده از مدارس راهنمایی و دبیرستان در هر روستا که اظهار تمایل به مشارکت در پژوهش داشته‌اند به صورت تصادفی انتخاب شده است. حجم نمونه در پیمایش با توجه به فرمول کوکران ۳۶۵ نفر بدست آمده که برای تأمین روایی نتایج پیمایش از افزایش نمونه‌های موردی (تعداد روستاها)، ۴۷۰ نفر و روش ترکیبی بهره‌گیری شده است. در روش کیفی حجم نمونه با توجه به سنت تحقیقی پژوهش در «پروژه بزرگ شدن در شهرها» الگو برداری شده است. حجم نمونه در پروژه بزرگ شدن در شهرها در اغلب کشورهای انجام یافته به طور متوسط بین ۲۰ تا ۴۰ نفر بوده است.

تحلیل داده‌ها

تحلیل مطالعات کمی

در پیمایش اول از دانش آموزان خواسته شد که فهرستی از هفت گزاره که ویژگی‌های جامعه آرمانی نوجوانان را ترسیم می‌کرد، خوانده و درجه اهمیت جمله را از یک تا ۴ مشخص نمایند. محقق از نوجوانان خواسته که با توجه به اینکه، این گزاره‌ها (که در جدول ۳ آورده شده)، توصیف یک جامعه مطلوب و ایده‌آل در

آینده است، اهمیت هر کدام را در ساخت یک جامعه خوب و توانمند برای آینده از نظر خود مشخص کنند.

جداول ۳ و ۴ نتایج پرسشنامه‌هایی هستند که براساس شاخص‌های محیط فیزیکی از جدول یک (شاخص‌های محیط مطلوب کودکان و نوجوانان) انتخاب شده و به صورت گزاره در پرسشنامه مطرح شده‌اند. جدول شماره ۳ پاسخ‌هایی که درجه با اهمیت و فوق‌العاده مهم را مشخص نموده بودند به درصد نمایش می‌دهد.

نتایج نشان می‌دهد که نوجوانان برای همه شاخص‌ها تقریباً در یک سطح اهمیت قائل هستند و برای شاخصی در روستا که بیش‌ترین کمبود وجود دارد ۶، ۲، ۷، ۳ اهمیت بیشتری نسبت به بقیه قائل شده‌اند. به نظر می‌رسد که بچه‌ها به دلیل نداشتن تحرک فضایی و تجربه‌های مکانی متعدد و همچنین سطح توقع کم با توجه به فقر و وضعیت موجود روستا، تصورشان از جامعه آرمانی مکانی است که مشکلات زمان حال در آن حل شده است و شاخص‌ها را با توجه به مشکلات زمان حال ارزش‌گذاری نموده‌اند. تصور جامعه ایده‌آل و توضیح آن برای کودکان و نوجوانان در فرایند تحقیق بسیار دشوار بوده و اغلب بعد از انجام دو یا سه بار پیمایش، محقق توانسته است به نتایج دقیق‌تر دست پیدا نماید در حالی که توضیح پرسشنامه دوم برای نوجوانان مربوط به شاخص‌های وضعیت فعلی روستا، ساده‌تر بوده و اغلب در یک مرحله پیمایش انجام شده است.

در پرسشنامه دوم از دانش آموزان روستایی خواسته شد که پرسشنامه متشکل از ۹ جمله که ویژگی‌های روستا را در حال حاضر نشان می‌دهد، خوانده و شدت درستی جملات را با استفاده از طیف لیکرت (از یک تا ۵ از خیلی زیاد تا خیلی کم) مشخص نمایند. در جدول (شماره ۴) جواب‌های خیلی زیاد و زیاد شمرده شده و

درصد آن‌ها نسبت به کل جواب‌ها در جدول نمایش داده شده است. همه شاخص‌ها در این روستاهای مورد مطالعه کمتر از ۵۰ درصد را نمایش می‌دهند و این اعداد میانگین رضایتمندی از روستا را با ۲۷ درصد تأیید می‌نمایند. این شاخص‌ها مانند جدول بالا میانگین درصدها بسیار به هم نزدیک و بین ۲۰ تا ۴۰ درصد

است. در اکثر روستا میزان رضایتمندی دختران از روستا و درصد دیگر شاخص‌ها کمتر می‌باشد. کمترین میانگین در جدول مربوط به شاخص ۵ است. نوجوانان خود را در تصمیم‌گیری‌های که به محیط زندگی‌شان شکل می‌دهند بی‌اثر می‌دانند و خود را اعضای منفعل جامعه و پذیرنده تغییرات تحمیل شده محیط احساس می‌نمایند.

میانگین	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
۷۹.۷	۸۵	۸۰	۷۵	۹۲	۸۲	۹۰	۱۰۰	۶۵	۶۵	۶۳	در این روستا، بزرگسالان به کودکان و نوجوانان اهمیت داده و به نظر آن‌ها در تصمیم‌گیری‌ها احترام می‌گذارند.
۸۲.۳۵	۸۴	۷۵	۸۰	۹۵	۱۰۰	۹۲	۸۵	۵۸	۵۷	۹۷.۵	در این روستا، کودکان و نوجوانان احساس امنیت کرده و به راحتی در فضاهای عمومی فعالیت و زندگی می‌کنند.
۸۶.۰۵	۸۲	۷۵	۷۱	۱۰۰	۹۷	۹۵	۹۲	۸۵	۸۰	۸۳.۵	در این روستا، فضای بازی و پارک به اندازه کافی با امکانات کافی وجود دارد.
۷۹.۴۵	۸۰	۷۲	۷۰	۸۲	۹۷	۷۲	۹۸	۷۰	۸۰	۷۳.۵	در این روستا، فضاهای خوبی مانند فرهنگسرا، کانون پرورش فکری نوجوانان برای فعالیت‌های همگانی و اجتماعی کودکان و نوجوانان وجود دارد.
۶۹.۶۵	۸۱	۵۴	۵۳	۸۰	۸۲	۷۰	۷۰	۷۵	۶۳	۶۸.۵	روستا فرهنگ خود را از طریق نمایشگاه‌ها و غرفه‌های متعدد، هنرهای بومی و محلی خود را به گردشگران و دیگر بازدیدکنندگان نشان داده و معرفی می‌نماید و مردم روستا به محیط خود افتخار می‌کنند.
۸۷.۷۵	۸۲	۸۰	۸۷	۹۵	۹۷	۹۲	۱۰۰	۸۲	۷۵	۸۷.۵	در این روستا مکان‌های جذاب و تفریحی وجود دارد که برای انجام فعالیت‌های متعدد مانند ورزش بازی و سرگرمی مناسب می‌باشند.
۸۹.۲	۸۴	۸۲	۸۰	۹۵	۱۰۰	۱۰۰	۹۵	۹۰	۸۰	۸۶	کودکان و نوجوانان به امکانات دسترسی دارند و همراه با دوستانشان آزادانه می‌توانند از امکانات استفاده کنند.

ج ۳. ویژگی‌های جامعه ایده‌آل (درصد پاسخ‌های مهم و خیلی مهم).

میانگین	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	در حال حاضر
۳۴.۲۵	۱۸	۳۴	۳۰	۴۶	۴۲	۲۲	۳۵	۴۰	۳۶	۳۹.۵	در این روستا بزرگ‌ترها به نظرات من احترام می‌گذارند و من به روستای خود احساس تعلق می‌نمایم.
۳۶.۴۵	۳۴	۴۵	۲۷.۵	۵۰	۴۵	۳۰	۱۰	۳۰	۳۵	۵۸	از این که در این روستا زندگی می‌کنم احساس غرور کرده و به اهلیت و فرهنگ خود افتخار می‌نمایم.
۳۸.۰۵	۳۲	۵۶	۲۲.۵	۵۶	۴۵	۲۰	۲۰	۲۵	۳۶	۶۸	من در فضاهای موجود روستا و در جامعه خود احساس امنیت و آرامش می‌نمایم.
۳۷.۰۵	۴۴	۳۸	۲۹	۵۰	۵۷	۴۵	۲۵	۲۰	۲۵	۳۷.۵	من در فعالیت‌های گروهی، مراسم، جشن‌ها و نظر سنجی‌ها شرکت می‌نمایم.
۱۹.۷۷	۴۲	۱۸	۱۹.۵	۴۰	۰	۱۲.۵	۷	۲۸	۲۰	۱۰.۷	نظرات من در شکل‌گیری روستا و تصمیم‌گیری‌های مهم در روستا نقش دارد و بزرگ‌ترها به نظرات ما احترام می‌گذارند.
۲۸.۹	۷۱	۲۹	۴۱	۲۶	۴۰	۲	۷	۲۰	۳۵	۱۸	در این روستا به اندازه کافی فضاهای باز و سبز برای بازی و فعالیت‌های گروهی کودکان و نوجوانان وجود دارد.
۲۷.۵	۴۲	۲۷	۳۵	۳۰	۵۲	۲	۲	۴۵	۲۰	۲۰	در این روستا امکانات فعالیت‌های گروهی برای من و دوستان هم سن و سالم وجود دارد. مکان‌هایی که در آن جمع شویم و باهم گفتگو نماییم و فعالیت‌های تفریحی و سرگرمی انجام دهیم.
۳۳.۴۵	۶۱	۱۵	۴۰.۵	۵۰	۲۵	۴۲	۱۵	۴۰	۲۰	۲۶	دسترسی راحت و ایمنی برای فضاهای موجود و امکانات در روستا وجود دارد.
۲۷.۴۵	۵۱	۲۲	۲۵	۵۶	۳۰	۱۲.۵	۱۵	۲۰	۲۲.۵	۲۰.۵	چه اندازه از محل زندگی خودتان و امکانات روستایی موجود راضی هستید؟

ج ۴. ارزیابی شاخص‌های روستا در حال حاضر (درصد پاسخ‌های زیاد و خیلی زیاد).

مطالعات کیفی

در این بخش مطالعه کیفی با توجه به شاخص‌های مورد نظر برای نوجوانان در پنج روستا از ده روستای مورد مطالعه انجام گردید. در این قسمت از روش‌های مصاحبه‌های انفرادی و گروه‌های کانونی و نقاشی نوجوانان استفاده شده تا دقت و صحت نتایج بدست آمده در مطالعات کمی را بیازماید و به نتایج بدست آمده اعتبار بخشد.

نقاشی

در این روش از بچه‌ها خواسته شد که تصویر ذهنی خود را به صورت نقاشی یا نقشه روستایی که در آن زندگی می‌کنند، ترسیم نمایند. عناصری که در نقاشی‌ها بیشتر به آن اشاره شده بود به ترتیب ضریب تکرار شامل موارد زیر بوده است:

بیش از ۸۰ درصد از بچه‌هایی که با آن‌ها مصاحبه شد خواهان کشیدن نقاشی و مشارکت در تحقیق بودند به ویژه پسرها تمایل بیشتری از خود نشان داده‌اند. تقریباً در اکثر نقاشی‌ها حوزه روستا از محیط اطراف تفکیک شده و ارتباط روستا به کوه و زمین‌های کشاورزی و

چیدمان فضایی این عناصر در نقاشی‌ها نمایان است. ضریب تکرار عناصر طبیعی نشان از اهمیت ویژه آن‌ها به عنوان عناصر هویت بخش در سیمای روستا دارد. نقاشی‌ها از دید نما ترسیم شده که گاهی تبدیل به نما و پلان شده است اما ساختار محیط مصنوع روستا مانند مسیرها شاید به دلیل پراکندگی خانه‌ها از یکدیگر و محصوریت اندک در نقاشی‌ها قابل تشخیص نیست. نکته جالبی که اکثر بچه‌ها به آن توجه داشته‌اند جزئیات خانه و بناهای روستا مانند نوع سقف، قرار گرفتن ساختمان‌ها بر کرسی و پله‌های ورودی رنگ بنا و مصالح ساختمانی است. ترس‌های نوجوانان از عوامل محیطی مانند حیوانات وحشی مار و سگ و ... در نقاشی بسیار دیده می‌شود حال آنکه در مصاحبه‌ها به این موارد اشاره نشده است. می‌توان گفت نقاشی یکی از روش‌های مکمل و مفید برای جمع‌آوری داده در این تحقیق بوده است که در مدل پیشنهادی می‌تواند به عنوان روش مکمل مورد استفاده قرار گیرد، چرا که زوایایی از محیط زندگی نوجوانان را نشان می‌دهد که در سایر روش‌ها انجام شده پنهان مانده‌اند.

آب، چشمه، رودخانه	عناصر محیط طبیعی	۱
کوه		
خورشید		
گل		
درختان همیشه سبز		
درخت میوه با محصولات سیب، پرتقال، انگور و گیلان		
چمن کار و محوطه سازی	محیط مصنوع	۲
آسمان، ابر و برف		
حیوانات: پروانه، گوسفند، مار، پرندگان ولانه آن‌ها، ماهی، پرنده، مرغ	آدم‌ها	۳
خانه و جزئیات آن سقف، پنجره، در آنتن ماهواره، گنبد، مناره، پله، کرسی، لامپ، مصالح نما		
مدرسه، حسینیه، مسجد، خانه بهداشت، سالن ورزشی، مغازه‌ها		
میدان، مسیرهای ماشین رو، پل		
زن، مرد، بچه، چوپان، روحانی روستا		
دوچرخه، توپ، بادبادک، تاب و سرسره		
بیل، شن کش، کمباین، لودر	وسایل بازی	۴
ماشین سواری، آمبولانس، کامیون	وسایل کار کشاورزی	۵
	وسایل نقلیه	۶

ج ۵. عناصری که در نقاشی‌ها بیشتر به آن اشاره شده بود به ترتیب ضریب تکرار.

ت ۳. برخی از نقاشی‌های نوجوانان از محیط روستا.

مصاحبه و گروه کانونی

احساس ناامنی از محیط اجتماعی یکی از موضوعاتی است که با روش مصاحبه آشکار شد؛ که عامل آن مشروبات الکلی و افراد مزاحم و معتادان بوده است. با اینکه تعداد زیادی از نوجوانان در مصاحبه اشاره کرده‌اند که تا ساعت ۹ شب می‌توانند در بیرون خانه بمانند اما ترس آن‌ها از بعضی از فضاهای روستا در ۹۰ درصد نتایج مصاحبه آشکار است. همه بچه‌ها احساس تعلق زیادی به روستای خود دارند و علت آنرا وابستگی به زادگاه و خویشاوندان خود ذکر می‌کنند. آن‌ها خواستار بهتر شدن امکانات روستا نظیر کتاب فروشی، بانک و آسفالت شدن مسیرها هستند. در مصاحبه‌ها دقت نوجوانان به جزئیات محیط مانند آبگیر بودن کف پوش پارک در مواقع بارندگی و جزئیات دیگر آشکار است. بر

خلاف تصور عموم کودکان و نوجوانان به مسایل و مشکلات عمده روستا مانند کف‌پوش مناسب برای مسیرها نسبت به ایجاد امکانات تفریحی نظیر پارک و وسایل بازی توجه بیشتری داشته و به آن‌ها اولویت می‌دهند؛ اما مدل پیشنهادی که شاخص‌های آن بسیار کلی می‌باشد نتوانسته به این جزئیات توجه نماید. در مصاحبه بچه‌ها به کسالت‌آور بودن محیط پارک و فضاهای باز، مراتع و زمین‌های کشاورزی اطراف روستا اشاره کرده‌اند. نداشتن وسایل بازی خصوصاً برای نوجوانان و نداشتن پوشش گیاهی در صحرا و ناامنی آن، محیط کسالت‌بار و ناامنی را در ذهن نوجوانان از این فضاها تداعی می‌نماید. در روستا تحرک دختران نسبت به پسران محدودتر است و به همین نسبت اطلاعات محیطی کمتری دارند. در مطالعات نشان داده شد که

نتیجه

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که تحقق مشارکت در محیط واقعی نیازمند پیش زمینه‌هایی مانند آموزش مشارکت به‌ویژه در حیطه تغییرات محیط کالبدی و فضایی است. چنانچه در ارزیابی شاخص‌ها مشاهده می‌شود، نوجوانان تمایل بسیاری برای مشارکت در فرایند برنامه‌ریزی و طراحی محیط از خود نشان داده و خواهان مشارکت هستند اما توانایی مهارت ارتباطی و سطح اطلاعات محیطی بسیار محدودی دارند. چنانچه از مطالعات کیفی مشخص شده نوجوانان روستایی دارای تحرک فضایی بسیار کمی بوده و ۹۰ درصد آن‌ها جز روستای خود، بعضی از روستاهای اطراف و در موارد بسیار اندک شهر بزرگ نزدیک روستا، تجربه فضایی محیط‌های بسیار کمی را دارند که برای درک و ساخت جامعه آرمانی و تجربه محیط‌های باکیفیت، اطلاعات بسیار محدودی را در اختیار طراحان قرار می‌دهد؛ با وجود این که در متون مرتبط با موضوع نوجوانان دارای توانایی ادراک محیط فضایی و مهارت‌های ارتباطی لازم با توجه نردبان رشد خود را دارند اما عدم یادگیری مهارت‌های مرتبط در شرایط موجود موجب کم شدن اثر مشارکت آنان در این تحقیق گردید. تجربه کشورهای دیگر نشان می‌دهد که آموزش مشارکت اجتماعی به نوجوانان می‌تواند مهارت‌های ارتباطی آن‌ها را برای مشارکت تقویت کرده و آموزش‌های محیطی که می‌تواند در برنامه درسی مدارس گنجانده شود، سطح اطلاعات محیطی نوجوانان را افزایش دهد. بدین ترتیب آموزش‌های همگانی مشارکت علاوه بر اینکه در سطح برنامه‌ریزی کلان مورد توجه قرار می‌گیرد همزمان باید به‌عنوان حقوق کودکان و نوجوانان در سطح محلی نیز به‌صورت عملی تحقق یابد. برای نمونه طراحان و برنامه‌ریزان با معرفی طرح و نظر خواهی از روستائیان در

بیشتر نوجوانان به دلیل حس تعلقشان نسبت به روستا بر بعضی از شاخص‌ها مانند حس غرور تأکید زیادی داشته‌اند و حتی در بیان آن اغراق نموده‌اند حال آن‌که در مصاحبه‌ها که جو صمیمی تری وجود دارد علت این تأکید بر شاخص حس غرور بیشتر از حس تعلق به روستا ناشی می‌شود و با شاخص رضایت از محیط رابطه ندارد.

نتایج یافته‌های مطالعات کیفی

نتایج تحلیل داده‌های بدست آمده از مطالعات کیفی پژوهش نشان می‌دهد که:

نوجوانان ویژگی‌ها طبیعی محیط روستا را عناصر هویت بخش و ساختاردهنده روستا می‌دانند و توجه به شاخص‌های زیست محیطی و حفاظت از طبیعت را در طرح هادی ضروری دانسته‌اند.

از نظر گروه هدف مکان‌های تجمع و قرارگاه‌های رفتاری متنوع در روستا بسیار محدود است و این عامل حس نارضایتی از محیط و ذهنیت مهاجرت از روستا با افزایش سن در گروه هدف تقویت می‌نماید.

محصولیت اندک روستا و نداشتن مرز مشخص برای تأمین امنیت و محیط اجتماعی نامناسب در بیرون خانه و مدرسه فعالیت و تحرک فضایی نوجوانان به‌ویژه دختران در محیط روستا را تحدید می‌نماید، ضمن آنکه تحرک فضایی نوجوانان و آزادی آن‌ها فقط محدود به محیط روستا و یا روستاهای مجاور بوده و تجربه فضایی نوجوانان از محیط‌های باکیفیت بسیار محدود است.

شاخص یکپارچگی اجتماعی و هویت منسجم اجتماعی در روستا نسبت به بقیه شاخص‌های مورد سنجش در مطالعات کیفی قوی‌تر می‌باشد اما عدم وجود تسهیلات و امکانات باکیفیت از احساس تعلق به محیط روستا و حس رضایتمندی از محیط به تدریج با افزایش سن در گروه هدف کمتر می‌گردد.

وضعیت را ارزیابی نماید. در نهایت می‌توان گفت که اصلاح و تدقیق شاخص‌ها و گزاره‌های برآمده از آن در پرسشنامه‌ها و آموزش مشارکت محیطی می‌تواند به کارایی مدل مشارکتی پیشنهادی کمک زیادی نماید و به نظر محقق داشتن طرح تحقیق ترکیبی یعنی استفاده از روش‌های مکمل کیفی مانند مصاحبه و نقاشی بعد از فاز پیمایش برای تکمیل داده‌ها و ارزیابی محیط در فرایند طراحی، نتایج بدست آمده را معتبرتر و مدل پیشنهادی را کاربردی‌تر می‌نماید. این مدل نسبت به مطالعات پیشین که دارای طرح تحقیق کیفی بوده‌اند در صورت توسعه شاخص‌ها می‌تواند در حیطه عمل طراحی موفق‌تر باشد، زیرا کوتاه‌تر بودن زمان تحقیق و عدم نیاز به مصاحبه کنندگان حرفه‌ای در روش کمی، عملی‌تر و کم هزینه‌تر است؛ ضمن آنکه می‌تواند تعداد بیشتری از کودکان و نوجوانان را در تحقیقات مشارکت دهد و در جلب رضایت ساکنین موفق‌تر عمل نماید.

پی‌نوشت

1. Growing up in cities
2. CRC

فهرست منابع

- رضوانی، محمد رضا. (۱۳۸۳). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی روستایی در ایران، تهران، نشر قومس.
- فاضلی، نعمت‌الله. (۱۳۹۰). کافی شاپ و زندگی شهری، تهران، نشر تیسرا.
- دریسکل، دیوید. (۱۳۷۸). ایجاد شهرهای بهتر با کودکان و نوجوانان، ترجمه مهرنوش توکلی، تهران، دیپاچه.
- عنابستانی، علی اکبر. (۱۳۸۸). ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا.
- Baldassari, C., Hart, R., & Lockett, M. (1980). Participation: Center for Human Environments, City University of New York.

جریان جلسات عمومی می‌توانند شرایط مناسب برای مشارکت در تصمیم‌گیری و افزایش توانایی‌های تکنیکی برای طراحی را در گروه‌های مختلف به‌ویژه نوجوانان که آمادگی بیشتری دارند، فراهم نمایند.

بحث دوم کارایی و مشخص کردن نقاط ضعف و قوت مدل انتخابی است که در این تحقیق برای مشارکت دادن نوجوانان استفاده شد. بعد از انجام تحقیق کیفی که برای ارزیابی نتایج بدست آمده در پنج روستا انجام شد محقق به این نتیجه رسید که روش پرسشنامه کمی می‌تواند ابزار خوبی برای مشارکت دادن نوجوانان در ارزیابی محیط باشد و متغیرهای تأثیرگذارتر را در ساخت شهر دوستدار کودک و نوجوان نشان دهد. اما این ابزار دارای اشکالاتی نیز هست. یکی از اشکالات مدل پیشنهادی، محدودیت شاخص‌های آن است. در روش کیفی، نوجوانان در ارزیابی جزئیات محیط مانند کف فرش‌ها و یا مکان‌های ناامن دقت فراوانی نشان داده‌اند که در پرسشنامه‌ها به دلیل محدودیت شاخص‌ها به آن‌ها توجهی نشده است. می‌توان گفت که پرسشنامه دوم در مدل مشارکتی اطلاعات خوبی در اختیار برنامه‌ریزان و طراحان قرار می‌دهد و مفصل‌تر شدن شاخص‌ها و تدقیق گزاره‌ها در پرسشنامه به کارایی نتایج بدست آمده کمک می‌نماید. ضعف دیگر مدل پیشنهادی، شاخص‌هایی است که در هم آمیخته شده و می‌تواند موجب مبهم و غیرقابل استفاده شدن نتایج تحقیقات شود. به‌طور مثال در پرسشنامه دوم که نتایج پرسشنامه وضعیت موجود روستا است بعضی از شاخص‌ها مانند شاخص ۵ باید تدقیق شود چرا که در نتایج تحقیقات کیفی مشخص شد که بیشتر بچه‌ها حس می‌کنند که بزرگ‌ترهایشان به نظر آن‌ها احترام می‌گذارند ولی در امور طراحی و برنامه‌ریزی محیط مشارکت داده نمی‌شوند اما این شاخص چون باهم اندازه‌گیری شده نمی‌تواند به دقت مشکل را شناسایی و

- Nordström, M. (2010). Children's Views on Child-friendly Environments in Different Geographical, Cultural and Social Neighbourhoods. *Urban Studies*, 47(3), 514-528.
- Passon, C., Levi, D., & del Rio, V. (2008). Implications of adolescents' perceptions and values for planning and design. *Journal of Planning Education and Research*, 28(1), 73-85.
- Rezvani, M. (1383): Introduction to Rural Development Planning in Iran, Tehran, Ghomes publication
- Sewell, W. R. D., & Coppock, J. T. (1977). *Public Participation in Planning*: John Wiley & Sons.
- Sutton, S. E., & Kemp, S. P. (2002). Children as partners in neighborhood placemaking: lessons from intergenerational design charrettes. *Journal of Environmental Psychology*, 22(1), 171-189.
- Talen, E., & Coffindaffer, M. (1999). The utopianism of children: an empirical study of children's neighborhood design preferences. *Journal of Planning Education and Research*, 18(4), 321.
- Ward, C. (1994). Opportunities for childhoods in late twentieth century Britain. *Children's Childhoods: Observed and Experienced*, 144.
- Ward, C., & Fyson, A. (1973). *Streetwork: The exploding school*: Routledge & Kegan Paul London.
- Ward, C., & Golzen, A. (1978). *The child in the city*: Architectural Press London.
- Wilks, J. (2010). Child-friendly cities: a place for active citizenship in geographical and environmental education. [Article]. *International Research in Geographical & Environmental Education*, 19(1), 25-38.
- Woolcock, G., Gleeson, B., & Randolph, B. (2010). Urban research and child-friendly cities: a new Australian outline. [Article]. *Children's Geographies*, 8(2), 177-192.
- Woolley, H., Dunn, J., Spencer, C., Short, T., & Rowley, G. (1999). Children describe their experiences of the city centre: a qualitative study of the fears and concerns which may limit their full participation. *Landscape Research*, 24(3), 287-301.
- Bridgman, R. (2004). Criteria for Best Practices in Building Child-Friendly Cities: Involving Young People in Urban Planning and Design. *Canadian Journal of Urban Research*, 13(2).
- Bronfenbrenner, U. (1961). Toward a theoretical model for the analysis of parent-child relationships in asocial context. *Parental attitudes and child behavior*. Oxford, 90-109.
- Chawla, L. (2002). *Growing up in an urbanizing world*: Earthscan London.
- Chawla, L. M., K. (2003). 'Neighbourhood quality in children's eyes'
-In P. O. B. Christensen, M (Ed.), *Children in the City: Home, Neighbourhood and Community*. London: Routledge.
- Driskell, D. (2002). *Creating Better Cities with Children and Youth: A Manual for Participation*: Earthscan/James & James.
- Fiasky, E. M. (2010). Youth participation in planning: Assessing the similarities & differences in cognitive mapping among urban & rural youth. MICHIGAN STATE UNIVERSITY.
- Francis, M., & Lorenzo, R. (2002). Seven realms of children's participation. *Journal of Environmental Psychology*, 22(1-2), 157-169.
- Frank, K. I. (2006). The Potential of Youth Participation in Planning. *Journal of Planning Literature*, 20(4), 351-371.
- Freeman, C., Nairn, K., & Sligo, J. (2003). 'Professionalising'Participation: From Rhetoric to Practice. *Children's Geographies*, 1(1), 53-70.
- Hart, J., Newman, J., Ackermann, L., & Feeny, T. (2004). *Children changing their world: Understanding and evaluating children's participation in development*. With Thomas Feeny. London: Plan Ltd and Plan International (UK).
- Hart, R. (2002). Containing children: some lessons on planning for play from New York City. *Environment and Urbanization*, 14(2), 135-148.
- Hart, R., & Hart, R. A. (1997). Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care: Earthscan/James & James.
- Hart, R. A. (1987). Children's participation in planning and design *Spaces for children* (pp. 217-239): Springer.
- Hart, R. A. (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. Innocenti Essay.
- Horelli, L. (2007). Constructing a theoretical framework for environmental child-friendliness. *Children, Youth and Environments*, 17(4), 267-292.
- Knowles-Yáñez, K. L. (2005). Children's Participation in Planning Processes. *Journal of Planning Literature*, 20(1), 3-14.
- Lynch, K. (1977). *Growing up in Cities*.
- Moore, R. (1980). Collaborating with young people to assess their landscape values. *Ekistics*, 281(47).